

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิถีชุมชน วิถีคนบ้านปูน จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” เป็นการศึกษาวิจัยพื้นฐาน โดยใช้วิธีการวิจัยในเชิงคุณภาพ ซึ่งต้องการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนบ้านปูน แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานอันจะนำไปสู่การต่อยอดเพื่อการศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแห่งนี้ต่อไปในอนาคต

หากกล่าวถึงชุมชนย่านเก่าในกรุงเทพมหานคร ทั้งในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ และโดยรอบเกาะรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันพื้นที่ของชุมชนย่านเก่าหลายชุมชนมีผู้คนจากต่างที่ต่างถิ่นเข้ามาอาศัยตั้งแต่วัยเยาว์ในอดีตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ดังกล่าวนี้เป็นผลโดยตรงมาจากการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศของไทยที่ส่งผลทำให้กรุงเทพมหานคร กลายเป็นศูนย์กลางทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดของประเทศ ด้วยเหตุนี้เองผู้คนจากภูมิภาคต่าง ๆ ต่างมุ่งหน้าเข้ามาแสวงหาโอกาสในการประกอบอาชีพในพื้นที่ศูนย์กลางความเจริญแห่งนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ งานศึกษาเกี่ยวกับลักษณะการขยายตัวของชุมชนแออัดในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างชัดเจนว่า ได้เกิดขึ้นในหลายชุมชนย่านเก่าของกรุงเทพมหานคร ซึ่งภาพรวมของชุมชนแออัดที่ก่อตัวขึ้นในพื้นที่ชุมชนย่านเก่า นั้นอยู่ในลักษณะของการขยายตัวของพื้นที่พักอาศัยตามแนวราบ ประกอบกับมีการเพิ่มจำนวนประชากรจนเต็มศักยภาพในการรองรับของพื้นที่ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อคิน รพีพัฒน์ (บรรณาธิการ), 2542; อคิน รพีพัฒน์, 2553; เมธี พยอมนงค์, 2533) ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือเรื่องคุณภาพชีวิตไปจนถึงเรื่องของความมั่นคงในการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน อันเกิดจากปัญหาการไล่รื้อที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการดำเนินนโยบายของหน่วยงานภาครัฐภายใต้แผนการพัฒนาพื้นที่เมือง ไปจนถึงผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจจากที่ดินในบริเวณนั้น เห็นได้จากในกรณีของชุมชนป้อมมหากาฬ ฝั่งพระนคร ชุมชนวัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร ฝั่งธนบุรี เป็นต้น

ดังกล่าวนี้นับเป็นผลทำให้ชุมชนย่านเก่าโดยเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ และควรจะมีการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปในอนาคตในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมหานคร ศูนย์กลางความเจริญแห่งนี้อย่างยิ่งมาตั้งแต่ในอดีต ในปัจจุบันแต่ละชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาที่เป็นไปตามบริบทของแต่ละแห่ง และถึงแม้ว่าบริบทของชุมชนบ้านปูน ชุมชนย่านเก่าของกรุงเทพมหานคร ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ฝั่งธนบุรี จะไม่มีความแตกต่างไปจากชุมชนอื่น ๆ ในลักษณะของการกลายสภาพไปเป็นชุมชนแออัด

รวมถึงการที่ผู้คนในชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาทางด้านสังคม และเศรษฐกิจเช่นเดียวกับผู้คนในชุมชนอื่น ๆ หากแต่ผู้วิจัยมองว่าในแต่ละชุมชนนั้นก็ย่อมที่จะมีบริบทเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป

สำหรับความน่าสนใจของพื้นที่ชุมชนบ้านปูนที่ผู้ศึกษามองว่าเป็นเหตุผลสำคัญที่ควรจะมีการทำวิจัยพื้นฐานเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ อันเนื่องในช่วงเวลาที่ผ่านมา ชื่อของชุมชนบ้านปูนที่ปรากฏให้เห็นผ่านสื่อต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีความเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาที่สำคัญของภาครัฐ โดยเฉพาะในช่วงตั้งแต่ปี 2538 ที่ชื่อของชุมชนบ้านปูนปรากฏผ่านสื่อในฐานะของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเวนคืนที่ดินอันเกี่ยวเนื่องกับโครงการสร้างสะพานพระราม 8 โดยสามารถดำเนินการประสานประโยชน์กับหน่วยงานภาครัฐได้สำเร็จ ขณะเดียวกันในปัจจุบันชุมชนดังกล่าวยังอยู่ในพื้นที่ของโครงการพัฒนาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งก็มีคนในชุมชนบางส่วนได้ออกมาเคลื่อนไหวในประเด็นดังกล่าวนี้ด้วย เหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้บ้านปูนมีความแตกต่างจากชุมชนย่านเก่าอีกหลายแห่งที่อยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งผู้วิจัยมองว่าการทำวิจัยพื้นฐานเพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการต่อยอดทั้งในทางวิชาการ รวมไปถึงกิจกรรมอื่น ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านปูน
- 2) เพื่อศึกษาผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวและพัฒนาการของพื้นที่

กรุงเทพมหานคร ต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูน

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

ทราบข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน และข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวและพัฒนาการของพื้นที่กรุงเทพมหานคร ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการต่อยอดทำวิจัยในพื้นที่ชุมชนบ้านปูนในประเด็นอื่น ๆ ของผู้วิจัยต่อไปในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน (Everyday Life) และ การศึกษาพื้นที่ในเชิงสัญลักษณ์ (Semiotic Landscapes) หรือผู้ที่สนใจศึกษาชุมชนแห่งนี้ในประเด็นอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต ทั้งยังเป็นข้อมูลที่สามารถนำไปเผยแพร่ให้กับคนในชุมชน โดยเป็นไปเพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ ก่อให้เกิดความเข้าใจความเป็นชุมชนของตนในบริบทปัจจุบันด้วย รวมถึงคนภายนอกที่จะได้รับทราบข้อมูลความเป็นไปของพื้นที่ชุมชนเล็ก ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมือง ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญอย่างกรุงเทพมหานคร

1.4 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการวิจัย

ประวัติความเป็นมาของชุมชน ในงานวิจัยนี้หมายถึงข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารทั้งที่เป็นเอกสาร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้คนในชุมชนบ้านปูน โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้ร้อยเรียงเรื่องราวจากข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อเป็นการต่อยอดในการทำวิจัยเกี่ยวกับชุมชนบ้านปูน รวมถึงพื้นที่เกี่ยวข้องในประเด็นอื่น ๆ ต่อไป

วิถีชุมชน ในงานวิจัยนี้หมายถึงข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านปูน และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูนในแต่ละช่วงเวลา โดยมุ่งเน้นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวและพัฒนาการของพื้นที่กรุงเทพมหานคร

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิถีชุมชน วิถีคนบ้านปูน จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ผู้วิจัยมีขอบเขตในการวิจัย ดังนี้

1. **ช่วงเวลาของการศึกษา** การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ช่วงเวลาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงเทพฯ โดยยึดเอาช่วงเวลาเริ่มต้นจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวัดวาอารามต่าง ๆ ในพื้นที่ จนถึง พ.ศ.2561

2. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาประวัติความเป็นมา โดยในส่วนของข้อมูลตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึง พ.ศ. 2561 เพื่อให้เห็นถึงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย สำหรับข้อมูลในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลโดยยึดเอาช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเหตุการณ์ครั้งสำคัญของชุมชนแห่งนี้ โดยเป็นผลที่เกิดจากการขยายตัวและพัฒนาการของกรุงเทพมหานคร

3. **ขอบเขตด้านพื้นที่** การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ชุมชนบ้านปูน แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ศึกษา แม้ว่าจะมีข้อมูลจากเอกสารและคำบอกเล่าของคนในชุมชนที่แสดงให้เห็นว่าขอบเขตของชุมชนบ้านปูนในปัจจุบันกับชุมชนบ้านปูนในอดีตนั้นไม่ได้ยึดขอบเขตของพื้นที่ในแบบเดียวกัน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ในทางกายภาพตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ประกอบกับการจัดแบ่งพื้นที่ในการบริหารปกครอง ดังกล่าวนี้เป็นผลทำให้ผู้วิจัยยึดขอบเขตของพื้นที่ในการศึกษาตามที่กล่าวมาในข้างต้น โดยกำหนดพื้นที่ศึกษาตามอาณาเขตของชุมชนทางทิศเหนือจรดกับคลองวัดคฤหบดี ทางทิศใต้จรดกำแพงวังเก่าที่สันนิษฐานว่าเป็นกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์ ทิศตะวันออกจรดแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนทางทิศใต้จรดเขตแนวซอยอรุณอมรินทร์ 55